

U SINERGIJI

Većina problema javlja se u sektorima sa većim regulatornim preprekama za formalno poslovanje i većim poteškoćama pri identifikaciji radnika angažovanih na crno: građevini, poljoprivredi, ugostiteljstvu i transportu

Tokom sastanaka koje je USAID Projekat za bolje uslove poslovanja (USAID BEP) organizovao sa srpskim privrednicima širom zemlje, imali smo prilike da čujemo mnogo pritužbi na nelojalnu konkurenciju firmi koje rade u redovima sive ili neformalne ekonomije. Kako bi bolje razumeli dubinu ovog problema, USAID BEP je u saradnji sa Fondacijom za razvoj ekonomske nauke (FREN) i čuvenim profesorom Fridrihom Šnajderom sa Univerziteta u Lincu sproveo najsvetobuhvatniju studiju o sivoj ekonomiji u Srbiji u poslednjih 15 godina koja je obuhvatila 1.251 preduzeće (USAID i FREN, Siva ekonomija u Srbiji: nalazi i preporuke za reformu, 2013).

Bolji samo od Bugarske, dvaput lošiji od Češke

Studija procenjuje da nivo sive ekonomije u Srbiji dostiže 30,1% BDP-a – više od svih zemalja članica EU osim Bugarske, i skoro dvostruko više od sivog tržišta u Češkoj ili Slovačkoj. Siva ekonomija u Srbiji je opala sa 33,2% BDP-a 2001. godine na 30,1% u 2010. Ovaj pad se dogodio tokom perioda ekonomskog rasta ali je nivo ostao

*Joe Lowther,
direktor USAID
BEP projekta*

Ko vrebaba iz SENKE?

praktično nepromenjen od početka ekonomske krize. Studija je pokazala da bi smanjenje sive ekonomije moglo da dovede do povećanja poreskih prihoda na srednji rok (do tri godine) između 0,8% i 1,1% BDP-a – što je oko 33 miliona dinara – i za dva procenta BDP-a na dugi rok (između pet i sedam godina). Nalazi istraživanja pokazuju da je 28% svih privrednika u Srbiji uključeno u određene aktivnosti na sivom tržištu, dok jedna petina svih privrednika ne prijavljuje svoje radnike.

Ukoliko se uračunaju i kompanije koje zapošljavaju radnike preko omladinskih zadruga ili

na druge načine izbegavaju plaćanje poreza, ovaj udeo dostiže i 32,2%. Ne iznenađuje činjenica da se većina problema javlja u sektorima sa većim regulatornim preprekama za formalno poslovanje i većim poteškoćama pri identifikaciji radnika angažovanih na crno: građevini (sa 42,9% sive ekonomije), poljoprivredi, ugostiteljstvu i transportu.

Kao što je prikazano na slici, siva ekonomija je prisutna u svim zemljama sveta. Tokom svoje karijere radio sam u nekoliko

zemalja koje su obeležene crvenom bojom – države sa ogromnim obimom sive ekonomije – i u svim ovim zemljama bila je prisutna endemska korupcija, visoke poreske stope, nizak poreski moral i loša primena zakona i propisa. Prema mišljenjima eksperata, krutost evropskog tržišta rada i teret visokih poreza i doprinosa za socijalno osiguranje predstavljaju dva najčešća uzroka relativno visoke stope sive ekonomije u Evropi i zemljama članicama OECD-a u poređenju sa SAD.

Iskustva sa gradilišta

Nedavno sprovedena studija u SAD pokazuje da se nivo sive ekonomije kreće od 7,2% u državi Delaver do 9,54% u Misisipiju (Wiseman, Travis, U.S. Shadow Economies: A State-Level Study, Constitutional Political Economy, 24(4): 310-335, 2013.). Studija pokazuje da je obim sive ekonomije određen determinantama kao što su poresko opterećenje, regulacija tržišta rada i stepen primene zakona. U srednjoj školi sam i sam bio angažovan u okvirima sive ekonomije u Kaliforniji – na gradilištu sa neprijavljenim nekvalifikovanim radnicima koji su isplatu dobijali na ruke i većina njih je u SAD bila ilegalno (ja jesam bio državljanin SAD ali svakako nekvalifikovan). Radili smo šest dana u nedelji, najmanje 10 sati dnevno, bez dodatne isplate za prekovremeni rad kao što je neophodno po zakonu. Građevinska firma za koju sam radio je pribegavala ovoj praksi kako bi uštedela novac neplaćenjem poreza i doprinosa, i zato što su tako mogli: iako nas je posećivalo nekoliko građevinskih inspekcija, inspekciju rada, tržišnu i imigracionu inspekciju nismo videli nijednom! Moje kolege na gradilištu svakako nisu imali nameru

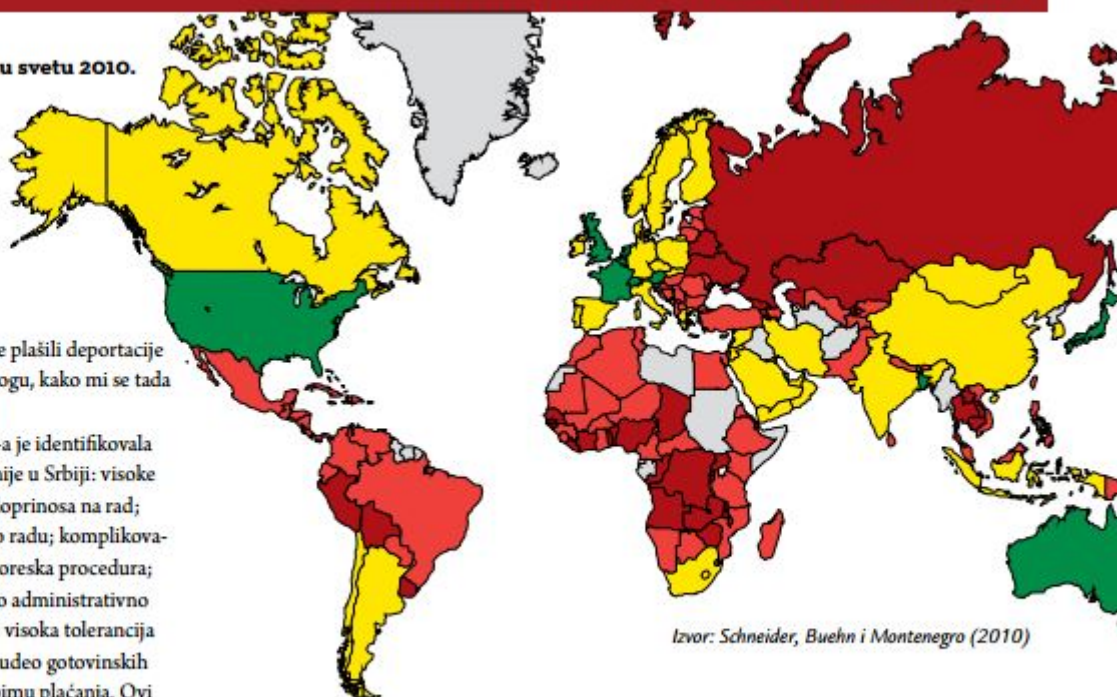

Joe Lowther, direktor USAID projekat za bolje uslove poslovanja

Nivo sive ekonomije u svetu 2010.
 (u % BDP-a)

- 0 do 15
- 15 do 30
- 30 do 45
- više od 45

Izvor: Schneider, Buehn i Montenegro (2010)

da se žale vlastima jer su se plašili deportacije (a ja sam bio srećan što mogu, kako mi se tada činilo, dobro da zaradim).

Studija USAID-a i FREN-a je identifikovala slične uzroke sive ekonomije u Srbiji: visoke stope poreza i socijalnih doprinosa na rad; zaštita radnika u Zakonu o radu; komplikovana, nerazumljiva i skupa poreska procedura; veliko i često nepredvidivo administrativno i regulatorno opterećenje; visoka tolerancija za sivu ekonomiju i veliki udeo gotovinskih transakcija u ukupnom obimu plaćanja. Ovi problemi, uz nisku produktivnost i probleme sa likvidnošću, dovode do toga da mnoge firme postaju profitabilne jedino ukoliko se odluče da ne plaćaju porez.

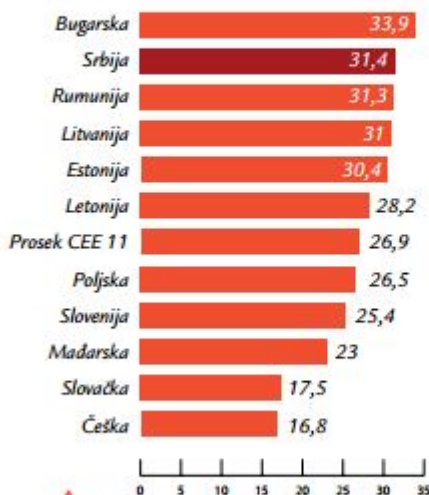
Studija pruža čitav niz preporuka za rešenje problema. Poreska reforma treba da ima za cilj da racionalizuje poreske stope, umanjiti dodatne troškove plaćanja poreza, i uvede nultu toleranciju za neplaćanje poreza. Neophodne

reforme propisa – odnose se pre svega na ukidanje ili smanjenje "skupih" odredbi u Zakonu o radu na čemu smo radili sa NALED-om i drugim organizacijama, donošenje krovnog Zakona o inspekcijama koji će koordinisati inspektorate i omogućiti im da se fokusiraju na aktivnosti u svojoj zoni, kao i ubrzanje izdavanja građevinskih dozvola i pojednostavljanje legalizacije gradnje. Izgradnja administrativnih kapaciteta državnih organa bi trebalo da bude usmerena pre svega na institucije koje igraju najvažniju ulogu u nadgledanju preduzeća koja posluju u sivoj ili crnoj zoni – Poreska uprava, Inspektorat rada i Tržišna inspekcija. Studija takođe naglašava značaj zajedničkih napora USAID BEP-a i NALED-a za ukidanje parafiskalnih nameta.

Rad NALED-a na komuniciranju poruka i informacija o sivoj ekonomiji je izuzetno važan. NALED radi na podizanju svesti javnosti o rizicima i troškovima koje društvu donosi neprijavljen rad i informiše građane o pozitivnim efektima plaćanja poreza i doprinosa za socijalno osiguranje. Kao što je prikazano na mapi, Srbija nije jedina koja se suočava sa ovim izazovima. Zapravo, poreski moral predstavlja glavnu okosnicu često žestoke rasprave o tome kako bi EU trebalo da se odnosi prema grčkoj dužničkoj krizi. Dok je

u Grčkoj cvetala utaja poreza (samo od strane samozaposlenih profesionalaca utajeno je 28 milijardi evra ili 31% budžetskog deficita za tu godinu), poreski obveznici u EU su morali da pokrivaju milijarde evra grčkog državnog duga (Artavanis, Morse, Tsoutsoura, Tax Evasion across industries: Soft credit evidence from Greece, 2012). Mediji su se takođe fokusirali na korišćenje švajcarskih bankovnih računa i ofšor holding kompanija, praksu kojoj su pribegavali i grčki i državljani drugih evropskih zemalja kao i multinacionalne kompanije, da bi izbegli plaćanje poreza. Iako su ovakve javne diskusije prouzrokovale neslaganja između Nemaca i Grka i drugih državljana EU, one su neophodne kako bi se skrenula pažnja na pitanje poreskog morala, i NALED-ove aktivnosti na pokretanju takvog dijaloga u Srbiji su više nego potrebni.

Siguran sam da će ovakav dijalog – uz ozbiljne napore da se izvrši reforma poreskog sistema, poslovnog okruženja i ključnih državnih institucija – doprineti smanjenju sive ekonomije u Srbiji u nekoliko narednih godina. Kao što studija pokazuje, to će dovesti do povećanja poreskih prihoda, omogućiti firmama da igraju poštenu tržišnu utakmicu i obezbediti bolju zaštitu i fer odnos prema radnicima i javnosti.

Nivo i razvoj sive ekonomije u Srbiji i drugim zemljama u tranziciji, MIMIC model, 2000-2010, % BDP-a